

SOOME-UGRI SÕNARAAMATUTE SEMINAR

13.–14. novembril 2008. aastal toimus Tallinnas Eesti Keele Instituudis EKI ning Eesti Rakenduslingvistika Ühingu korraldusel kahepäevane seminar „Soome-ugri keelte sõnaraamatud: mis neid liidab ja mis lahutab”. Kokku peeti seminaril 20 ettekannet, mille võiks temaatiliselt jaotada teatava tinglikkusega nelja rühma: 1) üldsoomeugriliste või üksikute soome-ugri keelte sõnaraamatute ülevaated, 2) teadussuunitlusega sõnaraamatutöö tutvustused, 3) mõne konkreetse (sealhulgas ohustatud või kadunud) soome-ugri keele sõnavara väljaandmine, 4) (koostamisel olevate) kakskeelsete (tõlke)sõnaraamatute tutvustused.

Seminari avas Sven-Erik Soosaar (EKI) ettekandega „Soome-ugri keelte

sõnaraamatud: mis neid liidab ja mis lahutab”. Esineja andis ülevaate üldsoomeugrilistest ja eri soome-ugri keelte sõnaraamatutest, sõnaraamatusarjadest ja -tüüpidest (seletus-, murde-, etümolooogia-, mõistelised sõnaraamatud, onomasioloogilised sõnaraamatud). Esineja juhtis õigesti tähelepanu sellele, et kõige rohkem ja mitmekesisemaid sõnaraamatuid on soomlastel, ungarlastel ja eestlastel, s.o nendel soomeugrilastel, kellel on oma iseseisev riik, siiski on – nagu näitas peale tema enda ettekande ka kogu seminar – ka teiste soome-ugri rahvaste keeltele häid ja suuremahulisi sõnaraamatuid. Oma ettekande lõpetas S.-E. Soosaar tõdemusega, et vaja oleks luua rahvusvahelise koostöö abil soome-ugri andmebaas, mille põhjal saaks

koostada mitmesuguseid soome-ugri sõnaraamatuid.

Szilárd Tóth (Läti Ülikool) pidas ettekande „Eesti-ungari leksikograafia lapsepõlve probleeme läbi aegade”. Kui- gi tegemist on kahe iseseisva soome-ugri riigiga, on seni väljaantud eesti-ungari ja ungari-eesti sõnaraamatud väikese mahuga (A. N u r k, J. P u s z t a y, Eesti-ungari sõnastik. Szombathely, 1993; S.-E. S o o s a a r, Sz. T ó t h, Eesti-ungari [sõnastik]. Tallinn, 2000; J. P u s z t a y, T. R ü ü t m a a, Ungari-eesti sõnastik. Szombathely, 1995; S.-E. S o o s a a r, Ungari-eesti sõnastik. Tallinn, 2007). Sõnaraamatutest varem avaldati vestlussõnastikke: Tallinnas ilmus 1936. aastal Géza Jakó „Eesti-soome-ungari keele õpik turistidele”, 1973. aastal sama autori „Eesti-ungari-vene vestlussõnastik” ning 1998. aastal Szombathelys Tiina Rүүtmaa „Eesti-ungari vestmik”. On ilmunud ka spetsiifilisema sisuga sõnastikke: Ilona Töröki ja Lea Kreinini koostatud „Ungari-eesti prefiksverbide sõnastik” (Tartu, 1999), Anu Kippasto, Anu Nurga ja Tõnu Seilenthali „Ungari-eesti rektisioonisõnastik” (Tartu, 1997) ning János Pusztay ja T. Rүүtmaa on avaldanud Euroopa Liidu Eestit puudutavates dokumentides kasutatud leksika eesti-ungari ja ungari-eesti sõnaloendid „Észt-magyar szójegyzék...” (Szombathely, 1999). Kindlasti väärib siin mainimist ka väljaanne „Ungari-eesti vana-sõnu ja kõnekäände saksa, inglise ja ladina vastetega” (Veszprém, 1985) ja selle täiendatud trükk „Ungari-eesti vana-sõnu ja kõnekäände saksa, inglise, soome ja ladina vastetega mari ja komi lisanditega” (Veszprém, 1987). Huvitava faktina võib lisada, et TLÜ Teadus-raamatukogus on kohapeal kasutatavad Karl Mummi käsikirjalised ungari-eesti ja eesti-ungari sõnastikud.

Vladimir Veršinin (Mari Keele ja Kirjanduse Instituut, Joškar-Ola) andis ettekandes „Mari keele sõnaraamatud: edusammud ja puudujäägid” ülevaate

mari keele sõnaraamatutest ja mari leksikograafia praegusest seisust. Kokku on ilmunud üle 100 sõnaraamatu, aga paljud neist on väikesed. Olulise- matest sõnaraamatutest mainis V. Veršinin seletussõnaraamatut, murdesõnaraamatut (ilmunud Ungaris), pöörd-sõnastikku (ilmunud Soomes) ja topo- nüümiassõnastikku (kuid nii Marimaal kui ka mujal, kus marilasi elab, on pal- ju piirkondi veel läbi uurimata). Etümo- loogiasõnaraamat on pooleli, aga nagu esineja mainis, Venemaal etümoloogili- si uurimusi eriti ei toetata, ka ei ole Marimaal vastavat tööühma. Ennekõi- ke oleks vaja koolisõnastikke, tavakasu- tajale mõeldud sõnastikke ning teadus- likke sõnaraamatuid spetsialistidele ja raamatukogudesse. Kavas on ka mari entsüklopeedia koostamine. V. Veršinin osutas, et mari raamatute puhul on väga tähtis tiraazi täpne määramine, et keegi ei saaks öelda, et asjatult raha raisatakse.

Galina Nekrassova (Komi Keele ja Kirjanduse Instituut, Söktövkar) ette- kandest „Komi leksikograafia: tänapäeva olukord ja perspektiivid” selgus, et komi sõnavara uurimine ja avaldamine on suhteliselt heal järjel. Olemas on kaks- keelseid tõlkesõnastikke (komi-vene, vene-komi, komi-ungari, komi-soome, udmurdi-komi, viimast ilmus küll ainult 150 eksemplari), ortograafia sõnaraa- mat, sõnatuletuse sõnaraamat, termino- loogiasõnaraamatuid, toponüümiassõnas- tikke ning epiteetide, neologismide, homonüümide, sünonüümide ja anto- nüümide sõnaraamat. Etümoloogiasõna- raamat, mis pärineb 1970. aastast, vajaks uuendamist ja täiendamist. Mur- desõnaraamat anti välja 1961. aastal, praegu tehakse uut. Tööd kergendab see, et kõigi komi murrete kohta on ilmunud monograafia, mille lõpus on ka sõnastik. Üks põhilisi töid on praegu ka entsüklo- peedia „Komi keel” koostamine. Esineja mainis, et komi raamatute tiraaz on väi- ke: enamasti 2000, koolisõnastikel 3000.

Jelena Rjabina (EKI, TÜ) pidas ette-

kande „Udmurdi leksikograafia probleemid”. Ta andis udmurdi sõnaraamatutest ajaloolise ülevaate. Kuigi alates XVIII sajandi algusest kuni tänapäevani on välja antud üsna palju ja eri tüüpi sõnastikke, osutas esineja sellele, et mitme olulise heatasemelise sõnaraamatu puudumine raskendab udmurdi keele uurimist ja õpetamist.

Iris Metsmäe ja Meeli Sedriku (EKI) ühisettekanne „Eesti etümoloogia-sõnaraamatust” käsitles eesti keele etümoloogiasõnaraamatu peagi valmivat ühekõitelist nn rahvaväljaannet ja sellele eelnenud tööd. Kartoteegi koostamist alustati 1975. aastal, praegu on selles pool miljonit kaarti, aga andmebaasina kasutatav see ei ole. Sõnaraamatu koostamistö algas 2003. aastal ja esialgne käsikiri peaks valmima tänavu. Ettekandes tutvustati sõnaraamatu struktuuri: märksõna järel esitatakse grammatikainfo, tähendus, murdevariandid, samatüvelised sõnad, tuletised, tüvevariandid, etümoloogia, kommentaar (vahel esitataksegi etümoloogia kommentaarina, nt tehissõnade puhul). Bibliograafiat sõnaraamatusse ei tule. Etümoloogia sisaldab omasõna puhul sugulaskeelte vasted, vanade laenude korral laenuallika tütarkeelte vasted ja sugulaskeelte vasted, uuematel laenudel märgitakse laenuallikas koos tõlkega. Kui eesti sõna on laenatud mõnda teise keelde, siis osutatakse sellele kommentaaris. Tegemisel on ka andmebaasivariant. Kui ühekõiteline on valmis, siis loodetakse hakata koostama uut, põhjalikku etümoloogiasõnaraamatut.

Jelena Kallas (EKI, TLÜ) arutles eesti keele õppesõnastike koostamis-põhimõtete üle.

Klaas Ruppel (Kodumaa Keelte Uurimiskeskus, Helsingi) kõneles lapi keele etümoloogiaandmebaasist „Álgu”, mis on kättesaadav aadressil <http://kaino.kotus.fi/algu>. Praegu on andmebaasi põhiosadeks Juhani Lehtiranta „Yhteissaamelainen sanasto” ja Károly Ré-

dei „Uralisches etymologisches Wörterbuch”, edaspidi on kavas lisada veel uurali ja soome etümoloogiasõnaraamatuid ning Just Knud Qvigstad' ja Eliel Lagercrantzi suured lapi keele sõnaraamatud. K. Ruppel rõhutas, et tegelikult ei ole see ainuüksi etümoloogiaandmebaas, sest sisaldab viitu ka teistele andmebaasidele ja teistest andmebaasidest (k.a ÖS). Edaspidi loodetakse selle andmebaasi põhjal sama ülesehitusega andmebaase ka teiste soome-ugri keelte jaoks, mingeid muudatusi selleks tegema ei pea, kuid raskus seisneb K. Ruppeli sõnul selles, et Kodumaa Keelte Uurimiskeskus peab vähendama töötajaskonda 2015. aastaks kolmandiku võrra ja andmebaasi „Álgu” tegijaid jääb vähemaks juba 2009. aastal, ka jäetakse ära põhjalapi etümoloogiasõnaraamatu koostamine.

Jack Rueter (Kodumaa Keelte Uurimiskeskus, Helsingi) pidas ettekande „Sõnaraamatust andmebaasiks”, tutvustades 1987. aastal alustatud tööd, mille tulemusena muundati Heikki Paasoneni mordva sõnaraamatu ainesitik (kokku üle 2700 lk) andmebaasiks, mis loodetakse peagi aadressil <http://kaino.kotus.fi/> kättesaadavaks teha.

Tamás Janurik (Kecskemét–Székesfehérvár) andis ülevaate ungari tuletusliidete sõnaraamatust.

Valts Ernštreits (Liivi kultuurikeskus) kõneles liivi keele sõnavara allikatest uue sõnaraamatu tegemise vaatevinklist. Tema seisukoht oli, et tulevase sõnaraamatu põhialuseks peaks saama liivi keele korpus, mida ei ole veel olemas. Sellesse tuleks koondada seni ilmunud praktilised sõnaraamatud ning teaduslikud sõnaraamatud ja uurimused (ning nende alusmaterjal, kui see on olemas), liivi-läti-esperanto vestlus-sõnastik, ajakiri Livli ja teised trükitud väljaanded, käsikirjalised sõnavarakogud, 300-leheküljeline liivi aabitsa käsikiri, käsikirjaline liivi folkloorikogu ja liivi etnograafiasõnaraamatu käsi-

kiri, mis asuvad Tartus Kirjandusmuuseumis, ja mitmesugused muud käsi- kirjad. Esineja avaldas lootust, et ehk võiks kas või Kirjandusmuuseumist veel midagi leida. Raskustena mainis ta ennekõike eri allikate transkriptsiooni ja tõlkevastete erinevusi, allikate ebaühtlast läbiuuritust, aga neist saab üle, kui korpuse koostamispõhimõtted selgelt kokku leppida.

Karl Pajusalu (TÜ) tutvustas salatsiilivi sõnaraamatut, mida ta koostab koos Eberhard Winkleriga (Göttingeni Ülikool) ja mis on kavas välja anda juba tänavu. Sõnaraamatu koostamise ajendas tähelepanek, et F. J. Wiedemanni sõnaraamat, mille ta 1861. aastal A. J. Sjögreni ainekude põhjal välja andis, ei ammenda seda materjali täiel määral. Lisaks on olemas ka varasemaid salatsiilivi allikaid, mis samuti uude sõnaraamatusse kaasatakse.

Silja Grünberg (EKI) kõneles vadja keele sõnaraamatu koostamisest, töö alustamisel tekkinud probleemidest, ainekudest (kartoteegis on üle 204 000 sõna). Koostamise algusest kuni esimese köite ilmumiseni (1990) kulus 25 aastat, nüüdseks on ilmunud viis köidet. Alates 5. köitest koostab ja toimetab S. Grünberg sõnaraamatut üksi, praegu on käsil 6. köide.

Eszter Ryttkay (Ungari Teaduste Akadeemia Keeleteaduse Instituut) kõneles handi keele ühe murde ühel kõnelejal põhinevast sõnaraamatust, mis võiks olla eeskujuks kaduvate keelte ainekude talletamisel.

Tõnu Seilenthal (TÜ) pidas ettekande „Ungari-eesti sõnaraamatust”, millest selgus, et tänavu valmib lõpuks kauaoodatud suuremahuline sõnaraamat. 1970. aastatel kirjastuse Valgus jaoks koostatud keskmise suurusega sõnaraamat, mis oli kavas välja anda Turu fennougristide kongressiks, sai küll sedelkartoteegina valmis, aga jäi ilmunuta. Uus sõnaraamatukava algatati 1994. aastal, kui hungaroloogia

sai TÜ-s omaette erialaks. „Ungari-eesti sõnaraamatust” on umbes 40 000 märksõna ja iga märksõna on väga põhjalik. Sõnaraamat ilmub kahes versioonis: ungarikeelse pealkirjaga 500 ja eestikeelse pealkirjaga 2000 eksemplari, internetiversiooni ei tule. T. Seilenthal tegi juba teatavaks ka raamatu esitluse aja: kas 1. või 2. juunil Tartus, kus ungari keele aasta puhul korraldatakse konverents „Ungari keel suures maailmas ja ungari keel Eestis”.

Svetlana Jedögarova (TÜ) kõneles eesti-udmurdi sõnaraamatu koostamisest, mis sai alguse 2007. aastal. Raamatusse tuleb ühtekokku umbes 18 000 märksõna.

Vadim Danilov (TÜ) rääkis Sergei Maksimovi, Sirkka Saarineni ja iseenda koostatud udmurdi-soome sõnaraamatust (Udmurttilais-suomalainen sanakirja. Turku, 2008), mis sisaldab üle 22 000 sõna.

Kakskeelseid sõnaraamatuid puudutavates ettekannetes käsitleti ka – loomulikult eesti keelega seoses – mittesoome-ugri keelte leksikograafiat. Wiesław Tomasz Stefańczyk (Poola) pidas ettekande „Eesti-poola leksikograafia-traditsioon”, millest selgus, et M. Nurmiku ja E. Skomorowski „Praktilisele eesti-poola, poola-eesti käsiraamatule” (1937) tuli järg alles 2000. aastal, kui vastavalt Krakovis ja Varssavis ilmusid „Eesti-poola sõnastik” ja „Poola keel”, mõlema koostajad on Lemmi Erin ja Wiesław Stefańczyk.

Ellen Dovgan (EKI) kõneles oma ettekandes „Eesti-ukraina sõnaraamatu koostamise põhimõtetest” ka Eesti-Ukraina tihenevatest sidemetest. Eestis elab ukrainlasi ja Ukrainas, ennekõike Krimmis ja Kiievis, eestlasi. Eesti keelt õpetatakse Krimmis Aleksandrovka koolis ja ukraina keelt Eestis pühapäevakoolides. Sõnaraamatusse, mille koostamist alustati 2008. aastal, tuleb umbes 20 000 märksõna.

Madis Jürviste (TÜ) tutvustas ette-

kandes „Suur eesti-prantsuse sõnaraamat (GDEF) ja eesti-prantsuse joondatud korpus” tööd, mille eesmärgiks on koostada nii trükis ilmuv kui ka internetis kasutatav sõnaraamat.

Raamatuesitlus, kus marilane Valeri Alikov (Helsingi) esitles Viivi Luige ro-

maani „Seitsmes rahukevad” mäemarikeelset tõlget „Šõmšõ tõr šosõm”, haakus hästi seminari teemaga, on ju sõnaraamatud ka kultuurivahetuse üks eeldusi.

VÄINO KLAUS

